

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทด้านการสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ของงานเขียนประเภทปจณา-วิสัยนาและปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทู้ที่ตีพิมพ์ในวารสารวรรณกรรม วชิรญาณวิเศษ ได้แก่ “โคลงทาย” “ปัญหาขัดข้อง” “ปัญหาพยากรณ์” “ศัพทวินิจฉัย” และ “กระทู้โคลง” โดยวิธีการวิเคราะห์ตัวบทและเชื่อมโยงกับขนบวรรณศิลป์ของไทย ผลการศึกษาพบว่า งานเขียนเหล่านี้มีบทบาทด้านการสืบทอดทั้งการสืบทอดร่องรอยกรอง วัฒนธรรมการเล่น และความรู้ทางพระพุทธศาสนา ส่วนบทบาทด้านการสร้างสรรค์ประกอบด้วย การส่งเสริมการเกิดกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่และการเขียนเชิงวิพากษ์ ซึ่งมีส่วนสร้างความหลากหลายและแปลกใหม่ในการสร้างเสพวรรณกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 5

คำสำคัญ: ปจณา-วิสัยนา, ปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทู้, วชิรญาณวิเศษ, วัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทย, วารสารวรรณกรรม

A b s t r a c t

This article aims to study the role of the genres of puccha-visajjana (questions and answers), and Khlong Krathu Riddles (riddles in the form of quatrain) published in the literary magazine ‘Vajirayanna-Viset’ during the reign of King Rama V, in terms of their contribution to the continuation and creation of Thai literary culture. The works analyzed include “Khong Tai” (Riddle Poems), “Phanha Khadkhong” (Trouble Tales), “Phanha Phayakorn” (Prediction Problems), “Sapphavinitchai” (Lexical Decisions), and “Kratu Khong” (Clue Quatrains). The analysis method involves examining the texts and relating them to the literary traditions of Siam. The study’s findings indicate that these writings played a role in both the preservation of Thai poetry, the cultural practice of plays, and knowledge of Buddhism. Creatively, they contributed to the development of modern Thai poetry and critical writing, which introduced diversity and novelty to the production and enjoyment of Thai literature during the reign of King Rama V.

Keywords: ecocriticism, representation, ethics, Isan literature

1. บทนำ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในวงวรรณกรรมของสยามจากหลายปัจจัย ทั้งอิทธิพลจากความรู้และวิทยาการของชาติตะวันตก โดยเฉพาะการพิมพ์ที่ทำให้การสร้างและเสพวรรณกรรมแพร่หลายกว่าในอดีต รูปแบบงานเขียนของชาติตะวันตกส่งผลให้เกิดงานประเภทใหม่ทั้งสารคดีและบันเทิงคดี สิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่คุ้มครองชาวตะวันตกผู้ดำเนินกิจการสื่อสิ่งพิมพ์ในสยามส่งผลให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นต่างๆ ในสยามและทำให้คนสยามเริ่มดำเนินการสื่อสิ่งพิมพ์ เพื่อตอบโต้กันในพื้นที่สาธารณะ ทำให้เกิดความหลากหลายและจำนวนสื่อสิ่งพิมพ์รายคาบเพิ่มขึ้นหลายเท่าเมื่อเทียบกับสิ่งพิมพ์รายคาบภาษาไทยซึ่งมีครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 3 นอกจากนี้สิ่งที่แพร่หลายในตลาดสิ่งพิมพ์คือหนังสือนิทานคำกลอน ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่งเพราะมีเนื้อหาผูกพันกับวัฒนธรรมชาวบ้าน ปรากรกฎการณ์ดังกล่าวเป็นหลักฐานการทำให้วรรณกรรมกลายเป็นสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อขายแก่มวลชน สัมพันธ์กับความเจริญทางเศรษฐกิจในเมืองหลวง นอกจากนี้ผู้มีความรู้อ่านออกเขียนได้ก็เพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะเมื่อรัฐให้การสนับสนุนด้านการศึกษาเพื่อสร้างข้าราชการสมัยใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารราชการแผ่นดินรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (ธเนศ

อาณาจักรสุพรรณ และคณะ 2549) ด้วยเหตุนี้จำนวนผู้สร้างและเสพวรรณกรรมจึงเพิ่มมากยิ่งขึ้น การสร้างเสพวรรณกรรมในสมัยรัชกาล 5 จึงมีทั้งที่สืบทอดจากวัฒนธรรมเดิมและการสร้างสรรค์ด้วยแนวคิดและแนวทางใหม่

ในช่วงเวลาที่การสร้างเสพวรรณกรรมเฟื่องฟูและคึกคักอย่างยิ่ง ราชสำนักซึ่งเป็นผู้สร้างงานวรรณกรรมมาตั้งแต่อดีตและกลายมาเป็นหนึ่งในผู้ผลิตหนังสือรายสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ริเริ่มโครงการสำคัญด้านวรรณกรรมขึ้น คือ “วชิรญาณ” อันเป็นทั้งนามของหอพระสมุดและสื่อสิ่งพิมพ์ สองสิ่งนี้นับเป็น “สถาบันหลักในการผลิตงานเขียนของราชสำนัก” (ชนาพล ลิ้มอภิชาติ และ วริศา กิตติคุณเสรี 2551: 48) หอพระสมุดวชิรญาณซึ่งดำเนินการระหว่าง พ.ศ. 2424-2448 มีบทบาทในการเก็บรวบรวมหนังสือสมัยใหม่และเอกสารโบราณประเภทต่าง ๆ ของสยาม และเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้าถึงงานเขียนต่าง ๆ เหล่านั้นได้ นอกจากนี้ยังมีสถานะเป็นสมาคมของชนชั้นสูงซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งรสนิยมและความรู้ต่าง ๆ (ชนพงศ์ จิตต์สง่า 2552) ลักษณะดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อสื่อสิ่งพิมพ์ประจำหอพระสมุดอย่าง *วชิรญาณ* ที่เริ่ม

ตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2427 ในรูปแบบนิตยสารรายปักษ์ และเปลี่ยนมาเป็นนิตยสารรายเดือนจนถึง พ.ศ. 2428 จึงเปลี่ยนมาเป็นนิตยสารรายสัปดาห์ในช่วง พ.ศ. 2428-2437 มีชื่อว่า *วชิรญาณวิเศษ* และในช่วงเวลาดังกล่าวก็มีการตีพิมพ์หนังสือในวาระพิเศษอีกหลายฉบับ ต่อมาช่วง พ.ศ. 2437-2448 ก็กลับมาตีพิมพ์รูปแบบนิตยสารรายเดือนอีกครั้งในชื่อ *วชิรญาณ* เช่นเดิม

ไม่ว่าในช่วงใด *วชิรญาณ* ก็มีลักษณะสำคัญคือการรวบรวมงานเขียนที่หลากหลายทั้งประเภทและเนื้อหาสาระมาตีพิมพ์ ลักษณะดังกล่าวนี้ได้เพียงเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหมู่สมาชิกเพียงเท่านั้น แต่ยังคงผลสำคัญต่อวาทกรรมของสยามคือทำให้เกิดการสร้างสรรค่วรรณกรรมประเภทใหม่ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ดังจะเห็นได้จากบทความหลากหลายประเภทใน *วชิรญาณ* หรือบันเทิงคดีร้อยแก้วแนวใหม่อย่างเรื่อง “เรื่องสนุกนี้รัก”¹ ที่เป็นหลักฐานสำคัญที่งานศึกษาวรรณกรรมเห็นพ้องกันว่าเป็นบันเทิงคดีร้อยแก้วสมัยใหม่ที่แสดงความพยายามของคนสยามที่จะเขียนงานตามรูปแบบงานเขียนชาติตะวันตก ทั้งนี้ยังมีความเห็นแตกต่างกันว่าเป็นนวนิยายหรือเรื่องสั้นที่ยังแต่งไม่จบสมบูรณ์ของไทย (วิภา กงกะนันท์ 2561: 184) ประเด็นการเป็นเรื่องสั้นไทยเรื่องแรกของ “เรื่องสนุกนี้รัก” ยังได้รับการเสนอความเห็นที่แตกต่างอย่างความเห็นของ สุदारตน์ เสรีวัฒน์ ที่เสนอว่า “เรื่องสนุกนี้รัก” ไม่เป็นเรื่องสั้นเพราะขาดแก่นเรื่อง และเห็นว่า “พระเปี้ยให้ทานธรรม”² เป็นเรื่องสั้นเรื่องแรกของไทย (2520: 89) แต่อย่างไรงานทั้งสองเรื่องก็ล้วนตีพิมพ์ใน *วชิรญาณวิเศษ* ฉะนั้น *วชิรญาณ* จึงเปิดพื้นที่สำหรับงานเขียนสมัยใหม่อย่างชัดเจน แต่ในขณะที่เดียวกัน *วชิรญาณ* ก็เปิดโอกาสให้ผู้มีความรู้อย่างกวี

1 ตีพิมพ์ใน *วชิรญาณวิเศษ* เล่ม 1 แผ่นที่ 28

2 ตีพิมพ์ใน *วชิรญาณวิเศษ* เล่ม 2 แผ่นที่ 33

โบราณได้แสดงความสามารถ จึงทำให้*ชิรญาณ*เต็มไปด้วยงานร้อยกรอง หลากหลายประเภทและลักษณะคำประพันธ์ที่สืบทอดมาในวัฒนธรรมของ สยาม

ทั้งนี้ม้งานกลุ่มหนึ่งที่ตีพิมพ์ใน*ชิรญาณพิเศษ* ในลักษณะกิจกรรม ประจำฉบับคืองานกลุ่มปจฺฉา-วิสัยนาและปริศนาคำทายรูปแบบโคลง กระทู้อประกอบด้วยกิจกรรมที่ชื่อว่า “โคลงทาย” “ปัญหาขัดข้อง” “ปัญหา พยากรณ์” “ศัพทวินิจฉัย” และ “กระทู้โคลง” มีลักษณะโดดเด่นคือ ผู้อ่าน ในวงกว้างสามารถมีส่วนร่วมได้เพราะเป็นการสร้างสรรค์งานเขียนขนาดสั้น ตามโจทย์ที่กำหนด อีกทั้งการมีกิจกรรมประจำฉบับก็ปรากฏต่อเนื่อง ยาวนานกว่า 8 ปี จึงมีสถานะเป็นแหล่งฝึกหัดเรียนรู้การสร้างงานเขียน เบื้องต้น บางกิจกรรมยังได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มในภายหลังด้วย แสดงให้ เห็นคุณค่าของกิจกรรมเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้มีลักษณะที่น่าสนใจอย่าง ยิ่งว่าแม้จะมีสื่อสิ่งพิมพ์ภาษาไทยที่ดำเนินการโดยชาวต่างชาติอย่างหนังสือ *จดหมายเหตฺๆ The Bangkok Recorder* กับ *จดหมายเหตฺสยามสมัย* เกิด ขึ้นมาก่อน แต่หนังสือเหล่านี้กลับไม่ตีพิมพ์งานเขียนลักษณะดังกล่าว หาก แต่เน้นไปที่การเปิดพื้นที่ให้เกิดการถามตอบในบริบทของการโต้ตอบ ประเด็นต่าง ๆ ระหว่างผู้เขียนสองฝ่าย ซึ่งบางครั้งอาจมีลักษณะเป็นการวิ วาทะกัน มิได้มีลักษณะเป็นกิจกรรมที่คนจำนวนมากร่วมสนุกสนานกันได้ ดังเช่นปรากฏใน*ชิรญาณพิเศษ* ทั้งนี้มีความเป็นไปได้สูงที่กิจกรรมเหล่านี้จะ ได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากสื่อสิ่งพิมพ์ชาติตะวันตกดังปรากฏการชี้แจง ในงานเขียนที่ชื่อว่า “คำแนะนำเรื่องศัพทวินิจฉัย” ใน*ชิรญาณพิเศษ* เล่ม 7 แผ่นที่ 1-2 กล่าวว่า “ศัพทวินิจฉัย” มีต้นแบบมาจากการเล่นในหนังสือพิมพ์ อังกฤษ *ตีตบิต* (หอพระสมุทวชิรญาณ 2558ค: 13) ที่หมายถึงนิตยสาร *Tit-Bits* นิตยสารรายสัปดาห์ในประเทศอังกฤษที่เริ่มตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1881 (พ.ศ. 2424)

การศึกษางานเขียนกลุ่มต่างๆ ในวชิรญาณที่ผ่านมามากให้ความสนใจกับบทบาทในกำเนิดและพัฒนาการของเรื่องสั้นและนวนิยาย ทั้งนี้มีสุภัทรมณฑน์ ชุมทรัพย์ดี (2551) และกรีกมล หนูแก้ว และนิธิตร์ พรอำไพสกุล (2561) ที่ศึกษานิทานหรือเรื่องสั้นที่รวบรวมมาจากวชิรญาณทั้งหมด งานของไกล่รุ่ง อามระดิษ (2533) ศึกษาร้อยแก้วแนวขบขัน งานของสถาปนา เจริงจอหอ (2564) ศึกษาอาชญาวิทยา หรืองานของชนัญชิตา บุญหေး และปัทมา ติฆประเสริฐกุล (2566) ศึกษาร้อยกรองขนาดยาวที่กวีจำนวนมากร่วมสร้าง งานของธนพงศ์ จิตต์สง่า (2552) ศึกษาประวัติหอพพระสมุทและวชิรญาณโดยให้ความสำคัญกับงานกลุ่มบทความ ทั้งนี้มีเพียงรินฤทัย สัจจพันธุ์ (2552) ที่ได้ศึกษา “ปัญหาขัดข้อง” โดยจัดประเภทและเสนอว่านอกจากจะเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่ควบคู่ความบันเทิง “ปัญหาขัดข้อง” น่าจะมีส่วนในการพัฒนาการเขียนเรื่องสั้นในระยะแรกของไทย เมื่อพิจารณาตามข้อเสนอดังกล่าว หนึ่งในงานประเภทปจณา-วิสัยเช่นอย่าง “ปัญหาขัดข้อง” จึงมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์งานเขียนในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทย บทความนี้จึงสนใจศึกษาว่ากิจกรรมรูปแบบปจณา-วิสัยและปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทู้ใน วชิรญาณวิเศษ ได้แก่ “โคลงทาย” “ปัญหาขัดข้อง” “ปัญหาพยากรณ์” “ศัพทวินิจฉัย” และ “กระทู้โคลง” มีบทบาทในการสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทยสมัยรัชกาลที่ 5 อย่างไรผ่านการวิเคราะห์ตัวบทและเชื่อมโยงกับขนบวรรณศิลป์ของไทย

2. ปุจฉา-วิสัชนาและโคลงกระทู้ : ลักษณะเบื้องต้นและความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมศิลปะของสยาม

ปุจฉา-วิสัชนาเป็นการตั้งคำถามหรือประเด็นเพื่อให้มีการตอบการชี้แจง อธิบาย หรือแก้ไขข้อสงสัยหรืออธิบาย มีจุดมุ่งหมายในการสร้างความกระจ่างในปัญหาหรือหัวข้อนั้น ๆ เป็นการเสนอแนวคิดต่าง ๆ ในวรรณคดี พุทธศาสนา เป็นทั้งกลวิธีทางวรรณศิลป์และมีบทบาทในการสร้างปัญญาและความรู้ สำคัญต่อวัฒนธรรมไทยโดยเฉพาะประเพณีมีพระราชปุจฉา (พิลิตี กอบบุญ 2548) ซึ่งพระมหากษัตริย์มีพระราชปุจฉาข้อวรรคธรรมและให้พระราชอาณัติหนึ่งรูปหรือประชุมกันเพื่อถวายเป็นวิสัชนา อันเป็นประเพณีมาแต่โบราณ พิลิตีเห็นสอดคล้องกับมณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547) ว่าประเพณีดังกล่าวแสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับฝ่ายพุทธจักร สะท้อนให้เห็นการศึกษาธรรมะและวัตรปฏิบัติของฝ่ายสงฆ์ แต่มณีปิ่นยังเห็นว่าสัมพันธ์กับพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ผู้มีพระราชปุจฉาอีกด้วย

งานกลุ่มพระราชปุจฉามีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์อย่างใกล้ชิด *วชิรญาณ* จึงตีพิมพ์พระราชปุจฉาของพุทธรัชสมัยรวมทั้งรัชกาลที่ 5 นับเป็นการสืบทอดต่อบทงานประเภทปุจฉา-วิสัชนาประเภทหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้นใน *วชิรญาณพิเศษ* เล่ม 5 ยังได้รับ “โปรดเกล้าฯ ให้มีปัญหา ‘ธรรมวินิจฉัย’ ให้คล้ายกับพระราชปุจฉา” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2557: 11) อีกด้วย ทั้งนี้ก่อนที่การปุจฉา-วิสัชนาจะพัฒนามาจนกลายเป็นงานประเภทหนึ่งใน *วชิรญาณ* ย่อมต้องกล่าวถึงวัฒนธรรมการเล่นปุจฉา-วิสัชนาที่มีลักษณะอันหลากหลาย ดังเช่นเรื่อง *ประคนธรรม* ที่ปรากฏมาตั้งแต่สมัยอยุธยา งานเขียนเรื่องนี้ผู้กระษัตริย์เป็นกระทู้ 18 คู่ ตั้งแต่คู่ที่ 1 ความว่า “จันทร์หย่อนกว่าดาว ไม้ท้าวยาวกว่าถ่อ” จนถึงคู่ที่ 18 ความว่า “เกิดกับตายก็คล้ายกัน จนวันใดได้นิพพาน” (พระอมรรานุรักษ์ (เกิด) 2503: 1-2)

แล้วแต่งคำอธิบายแก้ปัญหารัศมีที่เป็นกระทู้ตามลำดับจนครบ 18 คู่ ซึ่งต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ได้รับการนำมาสร้างสรรค์เป็นสำนวนคำฉันท์อีกสำนวนโดยพระอมรรสิริภคิต (เกิด) ซึ่งทำให้เห็นความสัมพันธ์ในการสร้างสรรค์การบูชา-วิสัญญานให้สัมพันธ์กับสุนทรียะในคำประพันธ์ในสยาม นอกจากนี้ยังพบการบูชา-วิสัญญานเกี่ยวกับความรู้รอบตัวทั้งประวัติศาสตร์ โลกศาสตร์ ไสยศาสตร์ ฯลฯ ในสมุดข่อยโบราณในจังหวัดระยอง เป็นตัวบทค้นเวลาการแสดง มีฉันทลักษณ์เป็นกลอนชาวบ้าน เรียกผู้ถามและผู้ตอบว่า “เสภา” (เอกลักษณ์ เกษมผลกุล 2550) จะเห็นได้ว่าการบูชา-วิสัญญานสัมพันธ์กับตัวบทวรรณกรรมของสยามในหลากหลายลักษณะมาแต่เดิม และแม้กระทั่งการบูชา-วิสัญญานของชาวบ้านก็มีการนำความรู้ต่าง ๆ เข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญ ลักษณะดังกล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นรากฐานที่ส่งผลให้งานเขียนกลุ่มบูชา-วิสัญญานใน*วชิรญาณวิเศษ*ที่จะกล่าวถึงนี้สัมพันธ์กับเขาวัวปัญญา ธรรมะ ความรู้รอบตัว หรือความไพเราะจากฉันทลักษณ์ร้อยกรอง

ใน*วชิรญาณวิเศษ*จะมีช่วงที่ตีพิมพ์บูชา-วิสัญญานเป็นประจำ โดยตั้งข้อบูชาไว้ในฉบับหนึ่งแล้วเปิดโอกาสให้ผู้อ่านสามารถเขียนข้อวิสัญญานส่งเข้ามาได้ ทำให้มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางไม่ใช่เพียงแต่ฐานะผู้สัพพชาน แต่ยังเป็นงานเขียนที่จะมีผู้ร่วมสร้างงานจำนวนมากที่ผลัดเปลี่ยนกันมาสร้างข้อวิสัญญาน อันเป็นลักษณะพิเศษที่งานเขียนประเภทอื่นๆ ไม่มี กิจกรรมแรกที่ปรากฏคือ “โคลงทาย” มีข้อบูชาเป็นปริศนาคำทายรูปแบบโคลง ตีพิมพ์ระหว่างเล่ม 2 แผ่น 2 ถึงเล่ม 3 แผ่น 52 รวม 194 ข้อ ข้อวิสัญญานชื่อว่า “แก้โคลงทาย” ต้องแต่งเป็นโคลงเช่นกัน ทั้งนี้ “โคลงทาย” เคยปรากฏมาก่อนใน*วชิรญาณรายเดือน*ช่วงที่ 1 และ*วชิรญาณวิเศษ*เล่ม 1 แต่มีใช้ลักษณะกิจกรรมประจำเล่ม แสดงให้เห็นความคุ้นชินที่มีต่อโคลงทายที่มีมาก่อนตั้งหอพระสมุทวชิรญาณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุ

ภาพ 2471: ก) ตัวอย่าง “โคลงทนาย” เช่น ข้อ 1 ใน
วชิรญาณวิเศษเล่ม 2 แผ่น 2 ความว่า

1	ของชายเข้าเค้าพุท	รูปา
	คือว่าจะบุชา	ก็ได้
	แต่ชนไม่นำพา	กลับชอบ ไข่แเส
	ยังมีหน้าซ้ำใช้	เสร็จทิ้งทำลี้ม

(หอพระสมุดวชิรญาณ 2560: 22)

กิจกรรมปจฺจนา-วิสัชนาที่ปรากฏต่อมาคือ “ปัญหาขัดข้อง” ตีพิมพ์
ระหว่างเล่ม 4 แผ่น 1 ถึงเล่ม 6 แผ่น 2 รวมข้อปจฺจนาทั้งสิ้น 105 ข้อ ข้อ
ปจฺจนามีลักษณะเป็นร้อยแก้วขนาดสั้น กำหนดให้มีตัวละครและเหตุการณ์
สมมติ หลายครั้งมีลักษณะขบขัน ในตอนท้ายไม่มีข้อสรุป แต่จะตั้งคำถาม
เพื่อให้ผู้อ่านแสดงความเห็น ข้อวิสัชนามีชื่อว่า “แก้ปัญหาคัดข้อง” เป็น
ความเรียงกึ่งเรื่องเล่า มีทั้งการแสดงความเห็นพร้อมเรื่องราวที่ต่อเนื่องจาก
ข้อปจฺจนา หลายครั้งมีการคัดเลือกข้อวิสัชนาจากผู้ส่งมากกว่า 1 ท่านมาตี
พิมพ์ ทำให้เกิดความหลากหลายทั้งความเห็นและแนวทางในการดำเนิน
เหตุการณ์เพื่อคลี่คลายเรื่องราวจากข้อปจฺจนาหนึ่งข้อ ตัวอย่าง “ปัญหา
ขัดข้อง” เช่น “ปัญหาขัดข้องที่ 55” ที่กำหนดเรื่องราวว่ามีตัวละคร มะ ‘จ’
กับบิดามารดาลงเรือบรรทุกอิฐมาขาย ระหว่างทางเรือที่เกาชำรุดเกิดเหตุ
รั่ว เรือกำลังจะจม ทั้งสามต่างว่ายน้ำแยกกันไปเข้าหาฝั่งที่ใกล้ตน แต่บิดา
มารดาที่ซrakกำลังจะสิ้นแรง ต่างร้องเรียกให้มะ ‘จ’ ที่อยู่ระหว่างกลางบิดา
มารดามาช่วย ข้อปจฺจนามีความว่า

... ถ้าจะว่ายน้ำไปช่วยบิดาก็จะเสียมารดา ถ้าจะช่วยมารดาก็จะเสีย
บิดา มะ ‘จ’ ผู้เดียวเหลือที่จะช่วยทั้งสองฝ่ายให้รอดชีวิตได้ จำเป็นที่
ต้องได้ฝ่ายหนึ่งเสียฝ่ายหนึ่งเช่นนี้ ควรมะ ‘จ’ จะประพฤติดั้นใดจะเปนอ

อย่างดีที่สุดที่จะทำได้ (หอพระสมุดวชิรญาณ 2557: 62)

ต่อมา “ปัญหาพยากรณ์” ได้ปรากฏระหว่างเล่ม 6 แผ่น 1 ถึงเล่ม 8 แผ่นที่ 1 รวมข้อปจฉาทั้งสิ้น 100 ข้อ ข้อปจฉาเป็นคำถามสั้น ๆ เกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ในสังคม ลักษณะที่ปรากฏมากที่สุดคือการให้ตัดสินใจเลือกคำตอบจากที่ข้อปจฉาเสนอมา อีกลักษณะคือการคาดคะเนความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ในอนาคต ข้อวิสัยนามีชื่อว่า “แก้ปัญหาพยากรณ์” เป็นความเรียงอธิบายเหตุผลหรือคำตอบที่เลือกอย่างละเอียด ด้วยเหตุที่มีความยาวพอสมควร จึงต้องมีการคัดเลือกคำตอบมาลงเช่นเดียวกับ “แก้ปัญหาคัดข้อง” ตัวอย่าง “ปัญหาพยากรณ์” เช่น “ปัญหาพยากรณ์ที่ 1 ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่หมู่คนจ้อกแจ้กดีหรือ ๆ อยู่ในที่ไม่มีหมู่คนดีกว่า” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ข: 14) และ “ปัญหาพยากรณ์บทที่ 3 ที่อยู่ซึ่งเรียกว่า แผลจะน้อยลงหรือจะมากขึ้น” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ข: 38)

กิจกรรมปจฉา-วิสัยนาสุดท้ายคือ “ศัพทวินิจฉัย” ปรากฏในเล่ม 7 แผ่นที่ 1 ถึงเล่ม 9 แผ่นที่ 4 รวมข้อปจฉาทั้งสิ้น 107 ข้อ ข้อปจฉาจะยกศัพท์มาหนึ่งคำส่วนใหญ่แล้วจะต่อท้ายด้วยคำถามว่า “คืออะไร ?” ศัพท์ที่ยกมา เช่น ลม ทรัพย์ หมอ ตำหรับ นินทา เรียน ตลก สนุก ดุ สำออย ฯลฯ ข้อวิสัยนาชื่อว่า “แก้ศัพทวินิจฉัย” มีลักษณะเป็นข้อความสั้น ๆ จึงทำให้สามารถตีพิมพ์ข้อวิสัยนาจำนวนมากได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีการประชุมตัดสินข้อวิสัยนาที่ได้รับรางวัลและข้อที่ตีพิมพ์จะได้หลายข้อ ยกตัวอย่างเช่น “ศัพทวินิจฉัย บทที่ 85 อารี คืออะไร” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ข: 410) ข้อวิสัยนาที่ได้รับรางวัลมีความว่า “ความโอบอ้อม ที่เปนไปในหมู่คนหมู่อสัตว์ทั้งปวง ไม่เลือกหน้าไม่เลือกชนิด นี้และเรียกว่าอารี” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ข: 445)

งานอีกประเภทที่ตีพิมพ์ในลักษณะกิจกรรมประจำคือปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทู้ชื่อว่า “กระทู้โคลง” ตีพิมพ์ในเล่ม 9 แผ่นที่ 2 ถึง

แผ่นที่ 48 รวมทั้งสิ้น 47 กระดาษ “กระทุ้โคลง” หรือโคลงกระดาษเป็นการแต่งโคลงด้วยการกำหนดคำกระดาษด้านหน้าของโคลงทั้ง 4 บาทแล้วแต่งเนื้อความขยาย คำกระดาษอาจมีความหมายหรือไม่มีความหมายก็ได้ ปรากฏมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง “กระทุ้โคลง” ยังเป็นหลักฐานที่แสดงความเฟื่องฟูของการแต่งโคลงกระดาษในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย (วีรวัดน์ อินทรพร 2558) แต่กิจกรรมการแต่งโคลงกระดาษใน*วชิรญาณวิเศษ*นั้นมีลักษณะพิเศษด้วยการนำกระดาษซึ่งมีลักษณะเป็น “เค้าเงื่อนนำหน้าบทกลอน” (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา 2556: 44) มากำหนดเป็นประหนึ่งปริศนา เรียงตัวกันในแนวตั้งในตำแหน่งหน้าโคลงแต่ละบาท มิได้มีคำอธิบายใด ๆ ประกอบกระดาษเหล่านั้น เปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้ขบคิดตีความและสร้างสรรค์เป็นโคลง ด้วยเหตุนี้พื้นที่รองรับโคลงที่แต่งเข้ามาจึงมีชื่อว่า “แก้กระดาษโคลง” คือยังใช้คำว่า “แก้” เหมือนกับพื้นที่รองรับข้อวิชันษาของงานประเภทปุจฉา-วิสัชนา ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “กระทุ้โคลง” ได้ประยุกต์เอารูปแบบหนึ่งของการแต่งโคลงมาเป็นปริศนาคำทายที่เปิดโอกาสให้ผู้อ่าน “แก้” ตามความรู้ความคิดของตน ยกตัวอย่าง “กระทุ้โคลง” เช่น “กระทุ้โคลง บทที่ 9 โภ โภ โย โส” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2559: 122) “แก้กระดาษโคลง บทที่ 9” ที่ได้รับรางวัล คือ

โภ	คคิกสำแมน	เมืองอินทร์ กิติ
โภ	ภูิสองโกภูิกิน	กับใช้
โย	เยไปแสวงสิน	ทรัพย์ใหม่ มาเนอ
โส	ฬสอิกทรัพย์ได้	เก่าต้องตกสูญ

(หอพระสมุดวชิรญาณ 2559: 157)

3. บทบาทด้านการสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมวรรณศิลป์ของ ปुจฉา-วิสัยทัศน์และปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทู้ใน *วชิรญาณวิเศษ*

อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล กล่าวถึงวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทยไว้ว่าเป็น วัฒนธรรมการสร้างสรรคัวรรณกรรมเพื่อวัตถุประสงค์อันหลากหลายด้วย ศิลปะการประพันธ์นานาประเภทอย่างการใช้ถ้อยคำ สำนวนภาษา ฉันทลักษณ์ ความเปรียบ และขนบต่าง ๆ (2565: 127) จากคำอธิบายของ อาทิตย์ ขนบต่าง ๆ เป็นหนึ่งในสิ่งสำคัญที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ เมื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงกับขนบวรรณศิลป์ของไทย พบว่าปुจฉา-วิสัยทัศน์และ ปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทู้ใน*วชิรญาณวิเศษ*ได้สืบทอดและ สร้างสรรคัลักษณะต่าง ๆ ของวรรณกรรมไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งย่อมนส่ง ผลต่อวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทยไปด้วย

3.1 บทบาทด้านการสืบทอด

3.1.1 การสืบทอดร้อยกรองและวัฒนธรรมการเล่น

งานร้อยกรองสืบทอดอยู่ในวัฒนธรรมมุขปาฐะของสยามมาตั้งแต่ อดีต และแม้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ยังได้รับความนิยมอยู่มาก เห็นได้จาก ความนิยมนิทานคำกลอนที่จำหน่ายอยู่ในตลาดหนังสือ ใน*วชิรญาณ*ก็ยังมี พื้นที่รองรับการสร้างเสพงานร้อยกรองอยู่ ด้วยเหตุนี้ “โคลงทาย” และ “โคลงกระทู้” จึงนับเป็นกิจกรรมที่โดดเด่นในแง่การส่งเสริมการแต่งร้อย กรอง เพราะการแต่งโคลงเพื่อแก้ปริศนาหรือการแก้กระทู้จะสะดวกกว่า การแต่งร้อยกรองขนาดยาว อีกทั้งสำหรับผู้เพิ่งเริ่มฝึกฝนก็สามารถฝึกฝีมือ ผ่านการส่งงานมารับการพิจารณา โดยเฉพาะการคัดเลือกมอบรางวัลใน “แก้กระทู้โคลง” ยิ่งส่งเสริมให้เกิดการแต่งโคลงมากขึ้น ผู้ได้รับรางวัลย่อม เสมือนได้รับการรับรองฝีมือและเป็นการประกาศให้รับรู้ในหมู่สมาชิกที่รู้ หนังสือได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ “ปัญหาพยากรณ์” และ “ศัพทวินิจฉัย” ก็มีบทบาทใน

การส่งเสริมการแต่งร้อยกรองเช่นกัน เพราะมิได้จำกัดว่าข้อวิสัชนาจะต้องเป็นข้อความหรือความเรียงร้อยแก้วเพียงเท่านั้น พบว่าหลายครั้งมีการแต่งร้อยกรองมาเป็นข้อวิสัชนา ใน “แก้ปัญหาพยากรณ์” มีการใช้ร้อยกรองเป็นบทปิดท้ายของความเรียงที่เป็นข้อวิสัชนา บางข้อวิสัชนาอาจแต่งเป็นร้อยกรองทั้งหมด ส่วนใหญ่นิยมแต่งโดยใช้ฉันทลักษณ์โคลง แต่วิสัชนาหลายข้อก็ใช้ฉันทลักษณ์มากกว่า 1 ชนิด ส่วนอีกกิจกรรมอย่าง “แก้ศัพทวินิจฉัย” จากการตีพิมพ์ 107 ครั้ง มีข้อวิสัชนาที่แต่งด้วยร้อยกรองไม่ต่ำกว่า 50 ครั้ง แม้ในแต่ละครั้งข้อวิสัชนาร้อยกรองจะมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับข้อวิสัชนาที่เป็นข้อความร้อยแก้ว แต่ก็นับเป็นการเปิดโอกาสให้ใช้ร้อยกรองในการนำเสนอความรู้ความคิดได้ในพื้นที่เดียวกับภาษาร้อยแก้วทั่วไป พบข้อวิสัชนาที่ได้รับการคัดเลือกให้รับรางวัลจาก “ศัพทวินิจฉัย บทที่ 37 เขี้ย คืออะไร ?” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ค: 454) โดย “แก้ศัพทวินิจฉัย บทที่ 37 ” ที่แก้ข้อปุจฉาคำว่า “เขี้ย” และได้รับรางวัลมีความว่า

สัตว์เอ๋ยสัตว์ป่า เขานินทาวัวพาเขาฉิบหาย เข้าบ้านไหนบ้านนั้น อันตราย แม้นกล้ากลายเขามักกลัวชั่วระคน อนึ่งชนชนแส่หาแต่ชั่ว ใครเกลือกกลัวแล้วเห็นไม่เปนผล เหมือนทองถูกรูกระเบื้องเครื่องเปลืองตน ถึงเปนคนเกณฑ์หลงเสียว่าเขี้ยเอ๋ย (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ค: 489-490)

ข้อวิสัชนานี้อธิบายที่มาของคำว่า “เขี้ย” อันหมายถึงสัตว์ชนิดหนึ่งและยังสามารถนำมาอธิบายความหมายของคำคำได้ เป็นตัวอย่างภาษาร้อยกรองที่ถ่ายทอดความรู้ความคิดได้อย่างไพเราะ กิจกรรมนี้จึงเปิดโอกาสให้ผู้มีความสามารถทางการประพันธ์ และเป็นการสืบทอดร้อยกรองในกิจกรรมทางภาษาที่แปลกใหม่ในสยาม

ดวงมน จิตร์จำนงค์ (2560: 87-89) กล่าวว่า งานมุขปาฐะอยู่ในบริบทของวัฒนธรรม ‘การเล่น’ อันเป็นพฤติกรรมสังคมในสยามโดยใช้ภาษาเป็นวัสดุตามวาระเทศกาลต่าง ๆ และระหว่างเวลาว่างงาน เช่น เพลง

ขับหรือเพลงซอที่ดำรงอยู่ในฐานะสิ่งบันเทิงในการเล่นรูปแบบต่าง ๆ เช่น เพลงปี่พาทย์ หรือเพลงขับประกอบดนตรีเพื่อเล่นิทานตำนาน ฯลฯ คำอธิบายดังกล่าวได้เปิดให้เห็นทัศนะสำคัญเกี่ยวกับการสร้างสรรค์วรรณกรรมไทย ทั้งนี้แม้คำอธิบายของดวงมนจะยกการร้องรำทำเพลงขึ้นเป็นงานมุขปาฐะสำคัญในวัฒนธรรมการเล่น แต่หากพิจารณาวรรณกรรม

โคลงทนาย		แก๊โคลงทนาย	
62 ๑ รุกขชาติสติยห้อง	คูหา	62 ๑ ไบชาบรรจฎ้า	มิดชิด
ถ้าสติยในพฤกษา	รอล้อม	ถ้าใส่หีบไม้สนิท	แน่นกริ่ง
มักมีอยู่นิวา	คนเขตร คนเฮย	ขายทุกประเทศทิศ	ทั่วถิ่น คนเฮย
เชิญพ้อพิจารณาพร้อม	เพรียกพร้อมดั่งภ	มาแต่ตั้งชั่วซึ่ง	แจซ้อเสมอสมัย
(หอพระสมุทวชิรญาณ 2560: 270)		เซน ถ, ธ, ส, (หอพระสมุทวชิรญาณ 2560: 286)	

ตามลักษณะว่าด้วยศิลปกรรมที่มีภาษาเป็นวัสดุและดำรงอยู่ในฐานะสิ่งบันเทิงในการเล่น (ดวงมน จิตรจันงค์ 2560: 89) “โคลงทนาย” ในวชิรญาณวิเศษก็อาจนับเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ‘การเล่น’ ของสยามเช่นกัน หากแต่เป็นการเล่นในพื้นที่สื่อสิ่งพิมพ์ในภาวะที่วิทยาการการพิมพ์ส่งอิทธิพลต่อวรรณกรรมลายลักษณ์ในช่วงเวลาที่วรรณกรรมมุขปาฐะก็ยังมีอิทธิพลต่อการสร้างเสพวรรณกรรมในสยามอยู่ ภาวะรอยต่อซ้อนทับทางวัฒนธรรมเช่นนี้ ส่งผลให้เกิด “โคลงทนาย” ที่ประสานดัดแปลงผลผลิตในวัฒนธรรมมุขปาฐะสองอย่างคือปริศนาคำทายกับฉันทลักษณ์โคลงเข้ากับ การสร้างงานเขียนลายลักษณ์ในวัฒนธรรมการพิมพ์ ยกตัวอย่างเช่น

“โคลงทนาย” ข้างต้นตั้งปริศนาถึงพีชที่อยู่ในถ้ำแต่ถ้ำก็อยู่ในไม้ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในเขตที่มีผู้คน “แก๊โคลงทนาย” จึงตอบว่าเป็น ไบชา ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกห่อไว้และจะบรรจุในหีบไม้ ขายทั่วไปในที่ต่าง ๆ ในกระบวนการไข

ความยกย่องของปรีศานี้จะพบปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อบทซึ่งมิใช่เพียงการอ่าน หากแต่มีการขบคิดและการเสพเสียงเสนาะ ในการประพันธ์ข้อวิชันาก็จะได้ลุ้นการได้รับพิจารณา ได้เปรียบเทียบกับผู้อื่นก็จะได้รับความปลอดภัยเมื่อแก้ข้อปจณาได้ หากแก้ข้อปจณาไม่ได้ก็จะได้อดใจรอข้อวิชันของผู้อื่น จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเฉพาะหลักฐานที่ปรากฏผ่าน*วชิรญาณวิเศษ* “โคลงทาย” ก็ได้สร้างปฏิสัมพันธ์ในหลากหลายลักษณะระหว่างงานกับผู้เสพงานจำนวนมากพร้อมกัน “โคลงทาย” ยังส่งเสริมให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนด้วย เพราะผู้เสพงานอาจเชิญชวนผู้อื่นให้มาช่วยกันแก้ไขปรีศนา ยิ่งไปกว่านั้นอาจมีการจดจำ “โคลงทาย” แล้วนำไปทายเล่นกันต่ออีกหลายทอด “โคลงทาย” จึงเป็นตัวบทที่นำไปเผยแพร่ต่อได้โดยไม่ต้องอาศัยสื่อสิ่งพิมพ์เป็นพาหะ อันเป็นการใช้ภาษาเพื่อสร้างความสนุกสนานโดยยังคงศิลปะตามธรรมชาติของวัฒนธรรมมุขปาฐะอยู่ “โคลงทาย” จึงมิได้สืบทอดงานร้อยกรองเพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของการสืบทอดวัฒนธรรม ‘การเล่น’ ของสยามอีกด้วย

3.1.2 การสืบทอดความรู้ทางพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเป็นแรงบันดาลใจสำคัญของกวีมาตั้งแต่อดีต ธรรมะและความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษจึงได้รับการถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมอย่างมีวรรณศิลป์ (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา 2546: 46) ลักษณะดังกล่าวปรากฏให้เห็นผ่านชาตกที่มาจากพุทธศาสนาได้รับการสร้างสรรค์เป็นวรรณกรรมไทยมาตั้งแต่อดีต มีลักษณะแตกต่างหลากหลายในแต่ละท้องถิ่น ชาตกยังมีความสัมพันธ์กับทั้งวรรณกรรมพุทธศาสนา วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ วรรณกรรมตำรา วรรณกรรมการแสดง และวรรณกรรมประกอบพิธี วรรณกรรมนิราศ (อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล 2565) หรือแนวคิดต่างๆ ในพุทธศาสนาเป็นแนวคิดสำคัญในวรรณกรรมไทยพุทธศาสนาอย่างเช่น แนวคิดเรื่องทานและทานบารมีปรากฏใน

วรรณกรรมชาดกและคัมภีร์อนาคตวงศ์ และวรรณกรรมอานิสงค์ ซึ่งงานทั้งสองกลุ่มนี้มีบทบาทต่อสังคมไทยและสะท้อนค่านิยมเรื่องการให้ทานของคนไทย (อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล 2552) ฉะนั้นความรู้ทางพุทธศาสนาจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างสรรค์งานเขียนของไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ การแสดงหรือถ่ายทอดความรู้ทางพระพุทธศาสนาในงานเขียนจึงเป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดมาตลอดในวรรณกรรมไทย แม้ในสมัยรัชกาลที่ 5 แหล่งความรู้และแรงบันดาลใจของผู้สร้างงานจะกว้างขวางและหลากหลายขึ้นเนื่องจากเชื่อมต่อกับโลกสมัยใหม่ แต่พุทธศาสนาก็กังคังดำรงสถานะบ่อเกิดของการสร้างสรรค์วรรณกรรมไทย *วชิรญาณ* นับเป็นพื้นที่หนึ่งที่ตีพิมพ์งานเขียนจำนวนมากที่สร้างสรรค์จากความรู้ทางพุทธศาสนา ในกลุ่มงานประเภทปุจฉา-วิสัชนาพบว่าหลายครั้งข้อวิสัชนาในกิจกรรมต่างๆ ก็ยังสร้างสรรค์ขึ้นจากความรู้ทางพุทธศาสนา ยกตัวอย่างเช่น “แก้ปัญหาขัดข้องที่ 58” ที่แก้ข้อปุจฉาที่กล่าวถึงสถานการณ์ที่ตัวละคร นาย ล จะต้องตัดสินใจว่าจะฆ่าชายคนหนึ่งเพื่อรักษาชีวิตของหญิงคนหนึ่ง หรือจะหลีกออกมาแล้วปล่อยให้ชายคนนั้นฆ่าผู้หญิง ข้อวิสัชนาของผู้ใช้นามแฝง “นิงเสียดิ” เห็นว่าไม่ควรฆ่าหนึ่งชีวิตเพื่อรักษาอีกหนึ่งชีวิต ควรหลีกออกมา พร้อมทั้งเสริมว่า

... ควรจะตั้งเมตตาจิตรดต่อคนทั้งสองว่า ขออย่าให้มีจิตระทุษร้ายกันเลย เมื่อ นาย ล ตั้งเมตตาจิตรดนี้แล้ว พึงหลีกไปเสียให้พ้น เขาจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ตามแต่บุญกรรมของเขา (หอพระสมุดวชิรญาณ 2557 :121)

ทั้งการตั้ง “เมตตาจิต” และการปล่อยไป “ตามแต่บุญกรรม” เป็นแนวคิดที่มาจากพุทธศาสนาที่ความเมตตาเป็นธรรมสำคัญเช่นเดียวกับเรื่องกรรมที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการอธิบายความเป็นไปของทุกชีวิต มิใช่เพียงแต่คำสอน ความรู้ทางพุทธศาสนายังนำมาใช้อ้างอิงในการสร้างข้อ

วิสัยทัศน์ที่น่าเชื่อถืออีกด้วย ดัง “แก้ปัญหายาพยากรณ์ที่ 7 ตอนที่ 2” ที่แก้ข้อ
ปูดว่าเหตุใดทุกชาติจึงต้องใช้งในการยกทัพ ข้อวิสัยทัศน์นี้ยกข้อมูลเกี่ยว
กับพระเจ้ากสิกราชจากฎีกามหาสมัยสูตร หรือการรบของสักกเทวรา
ชกับเวปจิตตาสูรในรัชศก-สูตร เพื่อสนับสนุนความเห็นว่าการใช้งในการ
รบนั้นมีมาตั้งแต่ “ปฐมกาลป” จึงเป็นเหตุให้ทุกชาติปฏิบัติเหมือนกัน (หอ
พระสมุดวชิรญาณ 2558ช: 132-133) หรือ “แก้ปัญหายาพยากรณ์ที่ 29 ตอน
ที่ 1” ที่แก้ข้อปูดเกี่ยวกับการบรรพชาลูกชายเป็นสามเณร ข้อวิสัยทัศน์
สนับสนุนการบรรพชาลูกชายเป็นสามเณรแต่จะต้องพิจารณาความเหมาะ
สมของอุปนิสัย โดยยกเรื่องการขัดเกลานิสัยและความรู้เป็นประโยชน์ที่จะ
ได้รับ แต่กระนั้นก็ยังยกเอาเรื่องอานิสงส์ของการบวช ความเป็นมงคล และ
เนื้อหาในพุทธประวัติมาสนับสนุนความเห็นด้วย (หอพระสมุดวชิรญาณ
2558ช: 373-374)

ในกิจกรรม “ศัพทวินิจฉัย” ซึ่งมีพื้นฐานเกี่ยวข้องกับความรู้ทาง
ภาษา พบว่าข้อวิสัยทัศน์หลายข้อก็ยังใช้ความรู้ทางพุทธศาสนามาอธิบาย
ศัพท์ต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น “แก้ศัพทวินิจฉัยบทที่ 65” ข้อวิสัยทัศน์ที่ 7 ไม่
เพียงอธิบายคำว่า “เพื่อน” ด้วยแนวคิดทางพุทธศาสนาว่า “คือผู้ประพฤติ
ร่วมกัน เช่นคำว่าเพื่อนดีก็คือผู้ประพฤติร่วมกันในการดี เพื่อนชั่วก็คือผู้
ประพฤติร่วมกันในการชั่ว” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ช: 206) แต่ยัง
เชื่อมโยงไปถึงเพื่อนในทางธรรมะดังความว่า “สัทธาสาหยา ความเชื่อหรือ
ความเลื่อมใส เปนกัลยาณสหายของสัตว์แลบุรุษ” (หอพระสมุดวชิรญาณ
2558ช: 206) หรือ “แก้ศัพทวินิจฉัยบทที่ 72” ข้อวิสัยทัศน์ที่ 8 ที่ให้ความ
หมายของคำว่า “ลคร” ไว้ว่า “เครื่องบำรุงกามฉันท” (หอพระสมุดวชิ
รญาณ 2558ช: 290) ใน “แก้กระทู้โคลง” ก็พบการเชื่อมโยงกับความรู้พุทธ
ศาสนา เช่น หมายเลข 4 ของ “แก้กระทู้โคลง บทที่ 18” ที่แก้กระทู้ “กุ กะ
มะ เทิง” ว่า “กุสินารา กะปิละพัตถุ มะหาโพธิ” (หอพระสมุดวชิรญาณ

2559: 265) หรือ หมายเลข 1 “แก้กระทู้โคลง บทที่ 11” ความว่า

ระ	บือลือเกียรติ์อ้าง	เอกองค์ พุทฺธแฮ
เด่น	พระคุณธรรมสงฆ์	สุดแก้ว
มน	ทินโกรธโลภหลง	ฤแปด เปื่อนนา
ตรี	โลกโอภาษแพรว	พรั่งพร้อมรตนัม

(หอพระสมุดวชิรญาณ 2559: 181)

จะเห็นได้ว่าแม้จะตั้งกระทู้ด้วยคำว่า “ระเด่นมนตรี” ซึ่งควรจะนึกถึงเรื่องอิเหนามากกว่า แต่ผู้สร้างงานก็สามารถเชื่อมโยงเข้าสู่การบูชาพระรัตนตรัยได้ ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่คำแก้บทนี้เท่านั้นแต่ในบทหมายเลขอื่น ๆ หลายบทก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน งานประเภทปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทู้จึงเป็นพื้นที่สำคัญในการสืบทอดความรู้ทางพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน งานประเภทปจฺฉา-วิสัยชา นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบกับโคลงกระทู้ที่ปรากฏใน *โคลงกวีโบราณ* ที่พระยาตรังรวบรวมไว้จะเห็นได้ว่าพร้อม ๆ กับการสืบทอดการเล่นโคลงกระทู้ “กระทู้โคลง” เป็นส่วนหนึ่งที่พัฒนาให้โคลงกระทู้มีได้เพียงนำเสนอแต่ความรักอย่างหนุ่มสาวเช่นคำประพันธ์ในสมัยอยุธยา แต่สามารถนำมาสร้างสรรค์เพื่อถ่ายทอดความศรัทธาและการศึกษาความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้

3.2 บทบาทด้านการสร้างสรรค์

3.2.1 การส่งเสริมการเกิดขึ้นของกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่

สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา (2546: 1-2) ได้เสนอลักษณะสำคัญของกวีนิพนธ์สมัยใหม่ไว้คือมีขนาดสั้นและแสดงความรู้สึกความคิดของกวีที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่กวีที่มีต่อสังคม โดยมีกวีนิพนธ์ของครูเทพ ช่วง พ.ศ. 2419-2486 เป็นจุดเริ่มต้น หากพิจารณาช่วงเวลา que เริ่มเกิดกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่จะเห็นได้ว่าคาบเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของ*วชิรญาณ* ถึงแม้ร้อยกรองขนาด

ส่วนส่วนใหญ่ใน*วชิรญาณ*ยังไม่ได้มีลักษณะดังที่กล่าวมาข้างต้น เพราะยังเน้นนำเสนอเนื้อหาสาระและวรรณศิลป์ตามขนบการประพันธ์ที่ดำรงในสยามมาแต่เดิม แต่ก็เริ่มปรากฏร่องรอยของขนาดสั้นที่วิพากษ์วิจารณ์สิ่งต่างๆ ให้เห็นเช่นกัน ปุจฉา-วิสัชนาและปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทู้ นับเป็นงานเขียนที่ส่งเสริมการเกิดขึ้นของกวีนิพนธ์สมัยใหม่ผ่านการขมวดความคิดเห็นหรือสาระความรู้ไว้ในรูปแบบร้อยกรองขนาดสั้น แม้จะมีจำนวนไม่มากนัก แต่ก็นับเป็นร่องรอยของการสร้างงานลักษณะกวีนิพนธ์สมัยใหม่ ดังเช่นวีรวัฒน์ อินทรพร (2558: 90) ได้ยกพระนิพนธ์ “แก้โคลงกระทู้ บทที่ 20” ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์³ ที่แก้กระทู้ “เอ บี ซี ดี” ว่าเป็นงานที่วิพากษ์วิจารณ์การเลียนแบบชาวตะวันตก ซึ่งนอกจากบทดังกล่าวยังพบบทอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น “แก้โคลงกระทู้โคลง บทที่ 32” ซึ่งแก้กระทู้ “ผู้ ลาก มาก ดี” โดยคำแก้หมายเลข 47 ได้นำเสนอเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการแต่งกายของ “หญิงชาติฝรั่ง” ที่มีลักษณะรุ่มร่ามและยังมีการรัดเอวที่ทำให้เอวผาย ผู้แก้กระทู้ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับความงาม ความว่า “มาก ถนัดรัดเอวผาย พองล่าง งาม ถู” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2559: 434) หรือ “แก้โคลงกระทู้ บทที่ 7” คำแก้หมายเลข 15 ความว่า

ตุ	เริ่มเมื่อแรกครั้ง	คราวลอย กระทบเอย
ตี	ค่าสิ่งของคอย	คิดไว้
เต่า	กาบมพร้าวพลอย	จัดเพิ่ม ขึ้นแฮ
ตาย	จิตรคิดว่าใช้	ช่างแล้ว ถูเปลื้อง

(หอพระสมุดวชิรญาณ 2559: 134)

³ ขณะนั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์

โคลงบทที่ยกมานี้นำเสนอความคิดต่อการประดับกระหนงว่าสิ้นเปลือง สะท้อนบริบทที่สยามเริ่มเข้าสู่เศรษฐกิจเงินตรามากขึ้น การประดิษฐ์กระหนงที่สวยงามอาจต้องซื้อหาวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ นอกจากนี้โคลงบทดังกล่าวยังเป็นการสร้างงานจากความเห็นเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติในสังคมตามมุมมองของปัจเจกบุคคลมิใช่การสร้างงานตามชนบ นอกจากนี้ “กระพุ้โคลง” แล้ว “ปัญหาพยากรณ์” ก็มีข้อปุจฉาที่เน้นให้แสดงความเห็นต่อประเด็นที่เปิดกว้าง “แก้ปัญหาพยากรณ์” จึงสามารถแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกในลักษณะปัจเจกได้มาก พบว่าร้อยกรองบางบทมีลักษณะกำลังพัฒนาไปสู่กวีนิพนธ์สมัยใหม่ ยกตัวอย่างเช่น “แก้ปัญหาพยากรณ์ที่ 66 ตอนที่ 4” แสดงความเห็นว่าคุณเงินในประเทศไทยจะเพิ่มมากขึ้นในอนาคต (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ค: 235-236) สอดคล้องกับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีคนจีนเข้ามาในสยามเพิ่มมากขึ้น หรือ “แก้ปัญหาพยากรณ์ที่ 72 ตอนที่ 1” แสดงความเห็นว่าคุณไม้ที่เรียกว่า “โกรตั้น” หรือโกสน ในอนาคตจะมีราคาเพิ่มขึ้น หากผู้คนเริ่มปลูกมากขึ้น โดยยกกรณีการเล่นเครื่องลายครามมาเทียบเคียง และยังคงคาดการณ์ว่าคุณว่าต้นบอนก็จะมีราคาสูงด้วยเช่นกัน (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ค: 296-297) นับเป็นร้อยกรองที่มีทั้งการเสนอความเห็น การนำเสนอข้อมูล และการคาดการณ์ อันสะท้อนให้เห็นบริบททางสังคมในช่วงเวลานั้น หรือ “แก้ปัญหาพยากรณ์ที่ 73 ตอนที่ 1” แสดงความเห็นว่าคุณในอนาคตผู้หญิงสยามคงไม่ได้นิยมใส่หมวกเพิ่มมากขึ้น เพราะนิยมไว้ทรงผมตามอย่างในอดีต (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ค: 308-309) ทั้งนี้ก็ได้คาดการณ์ถึงการเปลี่ยนมานิยมใส่หมวกหากว่ามีการเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย ดังความว่า

๑ หญิงไทยผิหากใช้	เครื่องประดับ
ผ้านุ่งห่มกลายกลับ	เกล้า้าง
เว้านุ่งเหน็บชายสับ	แปลงเปลี่ยน ไปฤ
เห็นจักใช้หมวกบ้าง	ตั้งนี้ ควรมี

(หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ค: 308)

“แก้ปัญหาพยากรณ์” ข้างต้นนำประเด็นเรื่องวัฒนธรรมการแต่งกายของผู้หญิงขึ้นมาพิจารณา อันสะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมที่รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตกและยังสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของสตรี นับว่าแสดงความก้าวหน้าของการตั้งประเด็นในการพิจารณาสังคมที่แตกต่างจากยุคจารีต แม้ความเห็นจะมีลักษณะอนุรักษนิยมแต่ผู้แก้ปัญหาก็นำถึงถึงการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคตจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นการใช้ร้อยกรองเพื่อสะท้อนสังคมวัฒนธรรมพร้อมทั้งแสดงความเห็นความรู้จากปัจเจกบุคคล งานกลุ่มนี้จึงเป็นร่องรอยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีส่วนส่งเสริมการเกิดขึ้นของกวีนิพนธ์สมัยใหม่

3.2.2 การส่งเสริมการเขียนเชิงวิพากษ์ผ่านการเล่น

สมัยรัชกาลที่ 6 ในหนังสือพิมพ์การเมืองไทยเป็นพื้นที่ที่ทำให้เกิดงานเขียนประเภทใหม่คือบทความวิพากษ์ เป็นผลมาจากพัฒนาการของบทความในช่วงก่อนหน้า งานกลุ่มนี้แสดงจุดเด่นหรือข้อจำกัดของสิ่งต่าง ๆ โดยมีข้อมูลยืนยันสนับสนุนเพื่อให้เข้าใจความเป็นไปได้หรือความเห็นที่แตกต่างในสังคม ซึ่งอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ (ธนพร ศิริพันธ์ 2566: 26) ช่วงเวลาก่อนหน้าอย่างสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นช่วงที่มีบทความเสนอความคิดเห็นออกมามากมายและเป็นรากฐานของการสั่งสมประสบการณ์การสร้างเสพงานเขียนอันนำไปสู่การเกิดบทความวิพากษ์ในสมัยต่อมา แต่หากอ้างอิงลักษณะการเขียนของบทความวิพากษ์

ตามที่กล่าวมาข้างต้น การเขียนที่แสดงถึงข้อจำกัดหรือข้อเด่นข้อด้อยโดยมีข้อมูลต่าง ๆ รองรับเพื่อสร้างความเข้าใจในความเห็นที่อาจต่างกันได้หรือ การเขียนในเชิงวิพากษ์ ลักษณะดังกล่าวย่อมปรากฏมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 หากแต่ยังมีได้อยู่ในรูปแบบบทความ ดังจะเห็นได้จาก*วชิรญาณ*ก็เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีบทบาทในการนำเสนอการเขียนเชิงวิพากษ์ผ่านงานเขียนรูปแบบต่าง ๆ หนึ่งในรูปแบบงานเขียนที่ส่งเสริมให้เกิดการเขียนเชิงวิพากษ์คือ ปุจฉา-วิสัชนา ทั้งนี้กิจกรรมที่โดดเด่นคือ “ปัญหาพยากรณ์” เพราะเป็นกิจกรรมที่เน้นให้เสนอเหตุผลรองรับข้อเสนอกับที่เลือก หลายประเด็นที่ตั้งมาก็สามารถนำไปสู่การถกเถียงและแลกเปลี่ยนความเห็นได้อย่างกว้างขวาง ยกตัวอย่างเช่น “ปัญหาพยากรณ์ที่ 2 การที่จะมีสามภริยาตามที่ผู้ใหญ่ยกยอขอให้ดี หรือตามความตกลงเองดี” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558x: 26) สัมพันธ์กับประเพณีผู้ใหญหาคู่ครองให้บุตรหลาน ซึ่งย่อมพิจารณาถึงความเหมาะสมเมื่อรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา “ปัญหาพยากรณ์ที่ 14 วิชาช่างเขียนแลดนตรีควรจะใช้สอนเด็กในโรงเรียนหรือไม่ควร” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558x: 170) สัมพันธ์กับการพัฒนาการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เริ่มเกิดโรงเรียนตามรูปแบบการศึกษาของชาติตะวันตก จึงเกิดการตั้งคำถามเรื่องการดำรงอยู่ของความรู้ของวัฒนธรรมสยามในระบบการศึกษาสมัยใหม่ หรือ “ปัญหาพยากรณ์ที่ 23 ออกลูกอยู่ไฟดี หรือไม่อยู่ดี” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558x: 278) สัมพันธ์กับประเด็นอนามัยแม่และเด็ก ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญเพราะวิทยาการด้านการแพทย์ของชาติตะวันตกทำให้เกิดการเปรียบเทียบความรู้ด้านการแพทย์ของสยาม การตีพิมพ์ *คัมภีร์ครรภ์รักษา* โดยหมอบรัดเลย์เมื่อ พ.ศ. 2385 อันเป็นงานแปลความรู้ด้านการแพทย์ของสหรัฐอเมริกา เป็นหลักฐานแสดงการทำทลายความรู้การแพทย์ของสยามที่ดำรงอยู่มานาน ในขณะที่*วชิรญาณ* ฉบับ 3 พ.ศ. 2427 ตีพิมพ์งานเขียนที่ชื่อว่า “ทารกาภิบาล” อันเป็นความรู้ในการดูแลครรภ์และ

อนามัยทารกของสยาม จึงทำให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าวการต่อสู้กันระหว่างความรู้สองฝ่ายก็ยังคงได้รับความสนใจและเป็นประเด็นวิพากษ์ในแวดวงสื่อสิ่งพิมพ์ แม้ชาวสยามจะยอมรับความก้าวหน้าของความรู้จากชาติตะวันตก แต่ก็ยังเชื่อถือความรู้การแพทย์ของสยามอยู่ ดังจะเห็นได้จาก “แก้ปัญหายากรรมที่ 23 ตอนที่ 1” ซึ่งสนับสนุนการอยู่ไฟเพราะเชื่อว่าส่งผลดีต่อสุขภาพของสตรี (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ข: 302)

นอกจาก “ปัญหายากรรม” อีกกิจกรรมหนึ่งซึ่งมีลักษณะส่งเสริมการวิพากษ์คือ “ปัญหาขัดข้อง” ยกตัวอย่างเช่น “แก้ปัญหาคความขัดข้องที่ 12” ที่มีคำวิชันมาจากผู้แก้ 2 คน เกี่ยวกับปัญหาข้าราชการที่พบว่าคนที่ตนทะเลาะด้วยเป็นพี่ของเพื่อนข้าราชการ แต่ทั้งสองผู้แก้ต่างก็เสนอทางออกโดยการพูดจាកันเพื่อให้ไม่ถือโทษโกรธเคือง (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ก: 170) จะเห็นถึงการให้ความสำคัญกับความสามัคคีของหมู่ข้าราชการ หรือในประเด็นเกี่ยวกับสงฆ์ก็เคยปรากฏการออกความเห็นเชิงวิพากษ์ว่าจะต้องเป็นผู้รู้หน้าที่และรับผิดชอบกิจตนได้ ดัง “แก้ปัญหาขัดข้องที่ 14” ซึ่งแก้ข้อปจณาว่าด้วยร้านที่พระสงฆ์นั่งฟังต้องหาทางแก้ไขเพื่อจะสวดถวายไชยมงคลได้ทัน ข้อวิชันเสนอว่าสามารถนั่งกับพื้นได้และเน้นย้ำบทบาทของพระผู้ใหญ่ในการจัดการให้เหมาะสม (หอพระสมุดวชิรญาณ 2558ก: 194) การเขียนเชิงวิพากษ์บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์เช่นนี้ ผู้แก้วิชันมาได้มองพระสงฆ์เป็นบุคคลที่พ้นไปจากโลกวิสัยโดยสมบูรณ์ หากแต่ยังมีความรับผิดชอบที่จะต้องดำเนินไปให้สอดคล้องกับวิถีของโลกโดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ การที่ “ปัญหาขัดข้อง” เอื้อให้เกิดการวิพากษ์มาจากการตั้งประเด็นที่อิงบริบทต่าง ๆ ในสังคม ยกตัวอย่างเช่น “ปัญหาขัดข้องที่ 73” ตั้งข้อปจณาถึงหนทางเอาตัวรอดของนาย ม เมื่อถูกพระ ภ ซึ่งเป็นบิดากล่าวหาว่าผีเข้าและคุมขังทำร้าย ชาวบ้านต่างก็เชื่อพระ ภ ผู้รู้คาถาอาคม (หอพระสมุดวชิรญาณ 2557: 278) “แก้ปัญหาขัดข้องที่

73” นั้นเสนอว่าควรแก้มืดแสดงคล้อยตามไป เมื่อได้รับอิสระแล้วจึงหาทางแก้มืดลุ่มบิตาให้เลิกความเชื่อที่ผิด ทั้งนี้เพราะข้อปุจฉาตั้งประเด็นเกี่ยวกับความเชื่อของผู้คนที่ไม่สอดคล้องกับเหตุผลและวิทยาศาสตร์จึงถูกผู้แก้ปุจฉาวิพากษ์อย่างรุนแรง ดังความว่า “เรื่องนี้เป็นอันยากที่จะแก้ตัว ให้พ้นไปจากพวกบ้าเหล่านั้นได้ตั้งใจ เพราะพระ ภ ซึ่งเป็นหัวหน้าแห่งการบ้านนั้นก็เปนนิตาของนาย ม เอง” (หอพระสมุดวชิรญาณ 2557: 301-302) การเรียกผู้เชื่อถือคาถาอาคมว่า “พวกบ้า” แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นการวิพากษ์ความเชื่อผ่านความรู้สมัยใหม่ การผูกเรื่องของ “ปัญหาขัดข้อง” ตามที่ยกมาข้างต้นจึงส่งเสริมให้เกิดการคิดวิพากษ์ได้เช่นเดียวกับ “ปัญหาพยากรณ์”

4. สรุป

งานเขียนประเภทปุจฉา-วิสัชนาอย่างกิจกรรม “โคลงทาย” “ปัญหาขัดข้อง” “ปัญหาพยากรณ์” และ “ศัพทวินิจฉัย” กับปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทู้อย่างกิจกรรม “กระทู้โคลง” ใน*วชิรญาณวิเศษ*มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมที่สืบทอดมาในสยาม แต่กระนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาจนมีลักษณะต่างไปจากเดิมและสอดคล้องกับพื้นที่สื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งนี้กิจกรรมเหล่านี้มีส่วนในการสืบทอดร่องรอยกรอง วัฒนธรรมการเล่น และความรู้ทางพระพุทธศาสนา ส่วนบทบาทด้านการสร้างสรรค์พบการส่งเสริมการเกิดขึ้นของกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่และการส่งเสริมงานเขียนเชิงวิพากษ์ กิจกรรมเหล่านี้มิได้เพียงนำไปสู่การสร้างสรรคงานเขียนประเภทใหม่ในวงวรรณกรรม แต่ยังมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมวรรณศิลป์ในสมัยรัชกาลที่ 5 มิให้เป็นเพียงการดำเนินตามขนบการประพันธ์ อันยึดถือระบบสุนทรียะ ความเชื่อทางศาสนา หรือความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ดังที่ดำเนินมาในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ตั้งแต่

อดีต จะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่และการส่งเสริมงานเขียนเชิงวิพากษ์ล้วนแต่เป็นการสร้างสรรค์งานเขียนเพื่อนำเสนอความรู้สึกนึกคิดของปัจเจกบุคคลที่ปฏิสัมพันธ์กับบริบททางสังคมช่วงที่ยอมรับและปรับประยุกต์ความรู้จากชาติตะวันตก เนื้อหาสาระที่แปลกใหม่เช่นนี้มาพร้อมกับรูปแบบของงานเขียนที่ได้รับการดัดแปลงให้แตกต่างไปจากงานปจฺฉนา-วิสัยชนาและโคลงกระทูที่สืบทอดมาในอดีต สอดรับกับการเผยแพร่ในสื่อสิ่งพิมพ์อันเป็นพื้นที่อันแปลกใหม่ของยุคสมัยในการเผยแพร่งานวรรณกรรม การตีพิมพ์งานเขียนกลุ่มนี้ในพื้นที่สาธารณะเชื้อเชิญให้มีผู้สนใจเข้าร่วมเล่นกิจกรรมต่าง ๆ ส่งผลสำคัญไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่กว้างขวางและยังส่งผลสนับสนุนการสร้างงานจากความรู้ความคิดของปัจเจกบุคคลให้โดดเด่นยิ่งขึ้น วัฒนธรรมวรรณศิลป์ในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงขยับขยายจนการสร้างงานเพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะมิได้อยู่ภายใต้อิทธิพลของพระพุทธศาสนาและราชสำนักเพียงเท่านั้น แต่เริ่มมีพื้นที่สำหรับปัจเจกบุคคลที่ต้องการสะท้อนความรู้ความคิดของตนที่มีต่อสังคมออกมาผ่านรูปแบบงานเขียนที่หลากหลาย และมีได้จำกัดอยู่แต่ในรูปแบบร้อยกรองเพียงเท่านั้นด้วย นับว่างานเขียนกลุ่มปจฺฉนา-วิสัยชนาและปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทูเป็นส่วนหนึ่งของงานเขียนในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีบทบาทสร้างสรรค์วัฒนธรรมวรรณศิลป์ดังกล่าวให้เกิดขึ้น จากที่กล่าวมาวชิรญาณ จึงมิได้มีส่วนในพัฒนาการของวรรณกรรมไทยแต่เพียงการตีพิมพ์บันเทิงคดี “ร้อยแก้วแนวใหม่” ของไทยตามที่ปรากฏบ่อยครั้งในงานศึกษาประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทยสมัยใหม่เพียงเท่านั้น แต่วชิรญาณยังเป็นแหล่งตีพิมพ์เผยแพร่งานเขียนประเภทอื่นที่มีบทบาทในวัฒนธรรมวรรณศิลป์สมัยรัชกาลที่ 5 เช่นกัน อันเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาต่อไปนอกจากงานกลุ่มปจฺฉนา-วิสัยชนาและปริศนาคำทายรูปแบบโคลงกระทูที่ได้นำเสนอมาในบทความนี้

กรีกมล หนูเกื้อ และ นิธิอร พรอำไพสกุล, 2561. “นิทานวชิรญาณ: บทบาทที่มีต่อสังคม.” ใน **ศิลปศาสตร์ปริทัศน์** 13 (25): 79-92.

ไกล่รุ่ง อามระดิษ, 2533. “ร้อยแก้วแนวฉบับของไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชนัญชิตา บุญหะ และ ปัทมา ชีฆประเสริฐกุล, 2566. “โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์: ความสัมพันธ์ระหว่างโคลงสุภาสิตในหนังสือวชิรญาณวิเศษกับการสร้างข้าราชการแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5.” ใน **วารสารไทยศึกษา** 19 (2): 84-116.

ดวงมน จิตรจันทน์, 2560. “มนทัศน์เรื่องวรรณคดีในภูมิปัญญาไทย.” ใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (บรรณาธิการ), **ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะ: ทัศนะของนักวิชาการไทย** (หน้า 82-109). ปทุมธานี: นาค

ตำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, 2471. “คำนำ.” ใน **ประชุมโคลงทนาย คัดจากหนังสือพิมพ์วชิรญาณวิเศษซึ่งลงพิมพ์เมื่อปีจอ พ.ศ. 2429 และ ปีกุน พ.ศ. 2430** (หน้า ก-ข). พระนคร: พิพิธรมชนากร.

ธนพงศ์ จิตต์สง่า, 2552. ““วชิรญาณ”กับการแสวงหาความรู้ของชนชั้นนำของสยาม พ.ศ. 2427 – 2448.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธนพร ศิริพันธ์, 2566. “บทความวิพากษ์ในหนังสือพิมพ์ไทยสมัยรัชกาลที่ 6: การก่อกำเนิดวรรณกรรมประเภทใหม่ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธนาพล ลีมือภิชาติ และ วริศา กิตติคุณเสรี, 2551. “ประวัติศาสตร์ และการเมืองของวาทกรรม“หนังสือดี”.” **วารสารอ่าน** 1 (3): 39-60.

ธเนศ อารมณ์สุวรรณ และคณะ, 2549. **สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์ การพิมพ์ในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: มติชน.

พระอมราภีรักขิต (เกิด), 2503. **ประเด็นธรรมคำฉันท์.** ม.ป.ท.
พิสิทธิ์ กอบบุญ, 2548. “ปุจฉา-วิสัชนา: กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดี ไทยพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา ภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2547. “ประเพณีมีพระราชปุจฉา.” ใน **มณีปิ่น นิพนธ์: รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย** (หน้า 95-107). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน, 2556. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

รีนฤทัย สัจจพันธุ์, 2552. “ปัญหาขัดข้องจากหนังสือวชิรญาณ.” ใน **จากเก้าอี้ใหม่ วรรณศิลป์ไทยไม่ลื่นลูด** (หน้า 41-71). กรุงเทพฯ: ศูนย์ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วิภา กงกะนันทน์, 2561. **กำเนิดนวนิยายในประเทศไทย ประวัติ วรรณคดีไทยสมัยใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย.

วีรวัฒน์ อินทรพร, 2558. “โคลงกระทู้: วรรณศิลป์แห่งปัญญา.” ใน **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 32 (2): 82-122

สถาปนา เชิงจอหอ, 2564. “อาชุนิยายไทยและการถ่ายทอด อุดมการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยในทศวรรษ 2430-2500.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2546. **หวังสร้างศิลป์นฤมิต เพรศแพรว์ว: การสืบทอดขนบกับการสร้างสรรค์วรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภารัตน์ เสรีวัฒน์, 2520. **“วิวัฒนาการของเรื่องสั้นในเมืองไทย ตั้งแต่แรกจนถึง พ.ศ. 2475.”** วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภัคมณฑน์ ชุมทรัพย์ดี, 2551. **“การวิเคราะห์เรื่องสั้นในหนังสือ วชิรญาณวิเศษและวชิรญาณ.”** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

หอพระสมุดวชิรญาณ, 2557. **วชิรญาณวิเศษ เล่ม 5/9 แผ่นที่ 1-55 ตุลาคม ร.ศ. 108 - พฤศจิกายน ร.ศ. 109.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2555.

---, 2558ก. **วชิรญาณวิเศษ เล่ม 4/9 แผ่นที่ 1-50 ตุลาคม จ.ศ. 1250 - ตุลาคม ร.ศ. 108.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2555.

---, 2558ข. **วชิรญาณวิเศษ เล่ม 6/9 แผ่นที่ 1-50 พฤศจิกายน ร.ศ. 109 - ตุลาคม ร.ศ. 110.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2555.

---, 2558ค. **วชิรญาณวิเศษ เล่ม 7/9 แผ่นที่ 1-51 ตุลาคม ร.ศ. 110 - ตุลาคม ร.ศ. 111.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2555.

---, 2558ง. **วชิรญาณวิเศษ เล่ม 8/9 แผ่นที่ 1-55 ตุลาคม ร.ศ. 111 - ตุลาคม ร.ศ. 112.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2555.

---, 2559. **วชิรญาณวิเศษ เล่ม 9/9 แผ่นที่ 1-48 พฤศจิกายน ร.ศ. 112 - กันยายน ร.ศ. 113.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2555.

---, 2560. วชิรญาณวิเศษ เล่ม 2/9 แผ่นที่ 1-48 ตุลาคม จ.ศ.

1248 - ตุลาคม จ.ศ. 1249. กรุงเทพฯ: มุลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, มุลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2555.

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล, 2550. ““เสภา” คือ “อิคควซัง” แบบไทยๆ ไม่ใช่เจ้าพนักงานขับหรือลำนำขับ หลักฐานจากสมุดข่อยโบราณที่เมืองตราด.” **ศิลปวัฒนธรรม** 28 (12): 150-161.

อาทิตย์ ซีรวณิชกุล, 2552. “**ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา.**” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

---, 2565. **ขาดกับวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทย.** กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.